

MEDYADA FİKİR İŞÇİLERİNE TANINAN HAKLAR SÜRECİ VE KARŞILAŞTIRMALI UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Olcay Uçak
İstanbul Aydın Üniversitesi

ÖZET

Basının kamusal görevlerle donatılması ve kendine özgü bir özgürlükten, basın özgürlüğünden yararlanması, gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarının özel bir biçimde düzenlenmesi gereksiniminin başlıca nedenidir. Türkiye’deki gazetecilerin sosyal haklarının düzenlenmesinde, 1952’den 2004’e uzanan dönemde alınan siyasal ve ekonomik kararlar etkili olmuştur.

1980’li yıllardan itibaren medya, alınan ekonomik kararların etkisi ve medya dışı sektörlerle bütünleşmesi sonucunda; iktidar ilişkileri, ifade özgürlüğü ve sosyal haklar alanında yeni sorunlarla karşılaşır. Medyada yaşanan sorunların nedenlerinden biri yeniden yapılanma sürecinde yaşanan sendikasılaştırma hareketidir. Basın grupları arasında birbirinden eleman almamayı içeren “centilmenlik anlaşmaları”, çalışanların var olan şartları özel sözleşmelerle kabule zorlanmaları diğer önemli unsurlardır. Medyadaki bu yeni kuruluş ve kimlik yapısı basının medyaya dönüşümü aşamasında, televizyonlara ve diğer mecralara da taşınır. Sabah Gazetesi ile başlayan, gazeteyi bir işletme olarak gören, kâr amaçlı yönetim modeli benimsenmeye başlanır. Bu süreç, Türkiye’de gazetecinin işine yabancılaşmasının ve sosyal haklarda geriye gidişin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada, 13 Haziran 1952’de “Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun” adıyla bilinen 5953 sayılı Kanun, 1961’de 212 sayılı ve 2004’de kabul edilen 5187 sayılı Basın Kanunu değişiklikleriyle gelinen süreçte gazetecilerin sosyal haklarında yaşanan dönüşüm tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: sosyal haklar, basın özgürlüğü, basın kanunu.

ABSTRACT

The main reason behind the necessity of special arrangement in journalists’ professional and social rights is that the press needs to be equipped with public duties and needs to benefit from freedom of press which is unique to itself. Among the development process of journalists’ social rights in Turkey, the political and economic decisions which have been made between the years of 1952 and 2004 are important.

Until 1980s, the media has been having problems in terms of power relations, freedom of expression and social rights because of the governments’ economic decisions and integration of media with

other sectors. One of the reasons behind the problems in media is the non-unionization movement in the restructuring process of media. The “gentlemen’s agreements” including not recruiting each other’s employees and enforcing the employees to accept the existing conditions with private contracts are others important reasons. The transformation process to a new organization and identification structure in media has been spread to television and other areas. The management pattern for profit, treating the newspaper as a business/enterprise has been adopted. This process has been accepted as the starting point of journalists’ alienation to their work and the regression in social rights.

In this paper, the process starting with the law no. 5953 established in June 13th 1952 named as “The law concerning the arrangement of the relations between the employers and employees in press”, the law no. 212 in 1961, ending with the Press Law no. 5187 in year 2004 will be discusses in terms of transformation of journalists’ social rights.

Key Words: social rights, freedom of press, Press Law.

GİRİŞ

Haberin haber olma niteliğini kaybetmeden, gazeteciliğin yoğun temposunda ve en kısa sürede kamuoyuna ulaştırılması mesleğin gereğidir. Çok yoğun ve hızlı bir çalışma temposu gerektiren gazetecilik, dünyanın her yerinde özveri isteyen, stresli ve asgari ömrün en düşük olduğu meslekler grubunda yer almaktadır. Gazetecilik mesleğinin bu kendine özgü yapısı gazetecilerin sosyal devlet ilkesi kapsamındaki özel bir kanun ve geniş sosyal haklarla çalışmalarını gerektirir. Fikir işçisi olarak tanımlanan gazetecilerin sosyal hakları 1952 tarihinden 2004 tarihine çeşitli kanun değişiklikleriyle düzenlenmiştir. Bu kanun değişiklikleri sürecinde gazetecilerin sosyal haklarında bir dönüşüm yaşanmış; binlerce gazeteci işten çıkartılmış, sendikasılaştırılmış ya da sigortasız çalıştırılmıştır. Çalışma, bir tespit çalışması olarak bu süreci ve çözüm önerilerini aktarmayı amaçlamaktadır.

SOSYAL DEVLET İLKESİ

Haklar ve özgürlükler insanı içinde bulunduğu toplumsal ortam ve koşulları da göz önüne alarak hak öznesi yapmaktadır. Soyut özgürlükler yerine eşitlik ilkesi geçerli kılınarak, insanların sahip oldukları özgürlüklerden yararlanabilmesi amaçlanmaktadır. Bu hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesinde devletin konumu değişmekte, sosyal devlet anlayışı öne çıkmaktadır (Kaboğlu, 2009, 222). Sosyal devlet ilkesinin en önemli unsurlarından birisi olan sosyal hak kavramı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile uluslararası kabul görmüştür. Bildirge’nin, 22-26. maddeleri sosyal hakları ayrıntılı biçimde tanımlar: “*Her şahsın cemiyyetin bir üyesi olmak itibarıyla, sosyal güvenliğe hakkı vardır...*” (Mad.22) (İnsan..., 2010, 40).

1982 Anayasası’nın Genel Esaslar Kısmı 2. maddesi sosyal devlet tanımlamasını yapar: “*Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.*” Anayasa’nın Temel Haklar ve Ödevler kısmında ise vatandaşların ekonomik ve sosyal haklarının yanı sıra çalışma, sözleşme, sendika kurma ve grev hakları 49-54. maddelerde sırasıyla açıklanır (Anayasa, 2010, 30-35).

Türkiye sosyal haklar konusunda uluslararası hükümlülüğü bulunan, Avrupa Sosyal Şartı’nı 2007 tarihinde onaylamıştır (İnsan..., 2010, 202). Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen en önemli insan hakları belgelerinden biri olup, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin sosyal haklar alanındaki karşılığını oluşturmakta ve onaylayan devletleri hukuken bağlayıcı niteliği bulunmaktadır. Sözleşme’nin öngördüğü başlıca haklar şunlardır: Çalışma hakkı, adil çalışma koşulları hakkı, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı, adil bir ücret hakkı, örgütlenme hakkı, toplu pazarlık hakkı, çocukların ve gençlerin korunma hakkı, çalışan kadınların korunma hakkı, mesleğe yönelme hakkı, mesleki eğitim hakkı, sağlığın korunması hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık ve sosyal yardım hakkı, sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı,...Böylece Sözleşme, insanın onurlu yaşamı için maddi gereksinimlerinin giderilmesini güvence altına almaya yönelik bireysel ve kolektif sosyal hakları düzenlemeyi amaçlamaktadır. Ne var ki Türkiye’de, adil çalışma koşulları, iş güvenliği ve işçi sağlığı, adil ücret, sendika, toplu pazarlık ve kadın işçilerin korunması haklarına ilişkin maddelere çekince konulmuştur.

Sosyal haklar, toplumun güçsüz kesimlerinin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürebilmeleri için devletin önlemler alması ya da doğrudan edimlerde bulunması şeklinde olumlu müdahalesiyle gerçekleşebilen haklardır. Bu bakımdan sosyal haklar, sosyal hukuk devleti bağlamında toplumsal eşitlik amacına yönelmiş haklar olarak tanımlanabilir. Sosyal hakların birincisi, çalışma hakkı ve özgürlüğüdür; ikincisi, sosyal güvenlik hakkıdır. Bunlar doğrudan doğruya kişinin “yaşama hakkı”na sahip olabilmesi, yaşamını sürdürebilmesi için vazgeçilmez haklardır. Toplu sosyal haklar (sendika özgürlüğü, grev hakkı gibi) ise, çalışma ve sosyal güvenlik haklarının “aracı” hakları ya da güvenceleridir (Kaboğlu, 2009, 461).

Türkiye’de sosyal devlet ilkesi 1960 sonrasında ağırlık kazanır; grev hakkı Mayıs 1950’de kurulan birinci Demokrat Parti(DP) hükümeti programında yer alsın da Mayıs 1954 tarihinde kurulan üçüncü DP hükümeti programında grev ve sendika kelimeleri kullanılmaz. Bu durum 1961 Anayasası’nın 41-49. maddeleriyle sosyal hakların güçlü ifadeyle koruma altına alınmasına kadar devam eder. 1980 sonrası dönem, özellikle sosyal devlet anlayışının şiddetle eleştirildiği ve “*her şeyi devletten beklemeye alışmış*” bir milletin piyasayla terbiye edilmesi görüşünün benimsendiği bir dönem olur (Buğra, 2010, 198).

Bu yıllar tüm çalışanlar için olduğu gibi basın çalışanları için de zordur. Basın çalışanları kadrosuz ve sigortasız çalıştırılma, sendikasız çalıştırılmaya zorlanma, haksız nedenlerle işten atılma, tazminat haklarından mahrum edilme gibi pek çok sorunla karşılaşılır. Sendikasılaştırma, işverenler tarafından temel politika haline getirilir ve mevcut iktidarlara birlikte pek çok kazanılmış hakkın geri alınması yoluna gidilir (Atılğan, 2009, 86). Öte yandan basında yaşanan ekonomik sorunların ve sosyal hak kayıplarının en önemli nedenlerinden biri, gazete kağıdına devlet tarafından yapılan sübvansiyonların 25 Ocak 1980’de kaldırılmasını takiben, gazete kağıdına % 300 oranında zam yapılmasıdır (Adaklı, 2006, 140). Oysa 1980 sonrası gazetelerde ekonomik sorunların başlamasına 212 sayılı Kanun’un gazetecilere tanıdığı geniş sosyal hakların neden olduğu fikri yaygındır ve sendikasılaştırma hareketinin bu nedenle haklı görülmesi beklentisi vardır:

“1980’li yıllarda gazete kağıdının en fazla zam yapılan temel mallardan biri haline gelmesi, basının mali yapısının bir anda bozulmasında önemli bir etken

olmuştur. 24 Ocak 1980 ile 1988 arasında geçen 8 yılda en fazla zam gören mal, %7.890'lık oranla gazete kağıdı olmuştur.” (Adaklı, 2006, 141)

Demokrasinin devamlılığı için kamuoyunu aydınlatması beklenen gazeteciler, ekonomik baskılar ve sendikasılaşırma sorunlarını yaşamaya başladılar. Oysa basın çalışanları ancak eğitim ve yetki verilerek, teşvik edilerek ve düzenli maddi kaynak sağlanarak, gazetecilik mesleğini düzgün bir şekilde yapabilirler (Bertrand, 2000, 70).

Haklar konusunda kendisiyle benzer konumdaki ülkelerden geride kalan Türkiye’de, medya sektöründe yaşanan değişimle söz konusu güvencelerden uzaklaşmış; medya sahipleri ve iktidar ilişkilerinde eşitsizlikten doğan tehlikeli bir yapı ortaya çıkmıştır (Dişbudak ve Bozkulak, 2010, 107). Türkiye’de sosyal haklar alanında önemli bir süreç 1990’larda, kamu harcamalarının azaltılması amacıyla yapılan sosyal güvenlik reformuyla başlar (Buğra, 2006, 220). Basında işverenin 212 sayılı Kanun uygulamasından kaçınması ve sendikasılaşırma hareketleri de aynı yıllara rastlar. 1990 yılında Milliyet Gazetesi’nde yapılan toplu sözleşme ve 1994 tarihinde Hürriyet Gazetesi’nin satılması döneminde yüzlerce kişi sendika üyeliğinden ayrılmaya ikna edilir.

Basında yaşanan diğer önemli kırılma noktası da 2001 ekonomik krizidir. 4229 gazetecinin tasarruf gerekçesiyle işten çıkartıldığı bu dönemden sonra basın yeni bir sürece girer; bu 2002 seçimleriyle başlayan, 2004 Basın Kanunu ile devam eden AKP hükümeti sürecidir. Ayşe Buğra’ya göre 2001 krizi Türkiye tarihinde görülen ilk ve gerçek anlamda kapitalist krizdir (Buğra, 2010, 220).

“Anayasal bir ilke olan sosyal devlet ilkesi doğrultusunda, sosyal güvenlik birey açısından hak, devlet açısından görevdir.” Cumhurbaşkanı Sezer 19 Nisan 2006’da mecliste kabul edilen Sosyal Güvenlik Reform Tasarısı’nın 15 maddesini yukarıdaki gerekçeyle reddeder (Buğra, 2010, 237). 2006 yılı sonunda ise medya, sosyal hakların yasama sürecinde uyarıcı nitelikte değildir. Sonuçta, yeni Basın Kanunu ve sendikasılaşırma ile kendi haklarını dile getiremeyen gazeteciler kamuoyunu yeni Sosyal Güvenlik Reform Tasarısı için de yeterince bilgilendiremezler.

Sosyal Haklar Derneği’nden Nazır Kapusuz’a göre son dönemin küresel krizi olan 2008 krizinde yaşananlar da sosyal haklar açısından farklı değildir:

“2009 yılına Türkiye ekonomik krizle girdi. Bunun ilk bedeli yine çalışanlara ödetildi.... Yurtdışından Türkiye’ye gelip binlerce dolarlık söyleşi yapan bir danışman Türkiye ile başka ülkelerdeki farkı şöyle ortaya koydu: ‘Batıda kriz döneminde üst yöneticilerin maaş ve primleri tartışıldı ama sizde bunlar yine dağıtıldı; bedeli çalışanlara kestiniz.’” (www.sosyalhaklar.org/Kapusuz, 2011).

“FİKİR İŞÇİSİ” KAVRAMI

Gazeteciler yasal düzenlemelerde “fikir işçisi” olarak tanımlanırlar. Bu kavram, gazetecinin fikri çalışmasının beden çalışmasından daha fazla olduğunu belirtmek için ve beden çalışması fikri çalışmasından daha fazla ya da eşit olan işçilerden ayrı bir kanun kapsamına girdikleri için kullanılmaktadır.

5953 sayılı Kanunun 1.maddesinin 1.fıkrası bu durumu açıklamaktadır:

“Bu Kanunun hükümleri Türkiye’de yayınlanan ve mevkutelerle (periyodik yayın) haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunundaki-işçi- tarifi şümulu haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır. Bu Kanunun şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir.” (İçel ve Ünver, 2009, 219).

Kanunda belirtildiği gibi dönemsel olmayan yayınlarda çalışan fikir işçileri bu Kanun kapsamında değildir. Ayrıca “gazete” ve “mevkute” kelimeleri, günlük gazete ya da diğer dönemsel yayınların basıldığı işletmeleri ifade eder.

Fikir ve sanat işinde çalışma ölçütü, gazetecilik mesleğinin yerine getirilmesine dair ve doğrudan doğruya ilgili alanlarda çalışmayı ifade eder. Buna göre, yazar, muhabir, redaktör, düzeltmen, çevirmen, fotoğrafçı, kameraman, ressam, karikatürist gibi çalışanlar gazetecilik mesleği ile doğrudan doğruya ilgili olup, gazeteci olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 38.maddesinde, özel radyo ve televizyonların haberle ilgili birimlerinde çalışanların da 5953 sayılı Kanunun kapsamında olduğu açıklanır. (Resmi Gazete,1994)

5953 sayılı Kanun kapsamında fikir işçisine tanınan haklar ana başlıklarıyla şöyledir; ücret, ücretli tatiller, yıllık ücretli izin, mazeret izni, askerlikte ve gebelikte ücret, mahkumiyet halinde ücret ve başka işte çalışmadır. Fikir işçileri ayrıca Toplu İş Hukukuna ve Sosyal Güvenlik Hukukuna ilişkin haklara da sahiptirler. Sendikalar Kanunu gereğince sendika kurabilecekleri ve böylece bir sendikanın üyesi olabilecekleri gibi, Sosyal Sigortalar Kanununun sağladığı olanaklardan da yararlanma hakları vardır.

Türkiye’de uygulamasına çok sık rastlanmayan, fikir işçisinden ayrı bir gazetecilik tanımlaması ise “serbest gazetecilik” tir. Serbest gazeteci, özel haberler derleyen ve bunu haber ajanslarıyla, gazetelere para karşılığı satan gazetecidir. Serbest gazetecilerin talep edecekleri ücret büyük oranda pazarlık ölçülerine bağlıdır ve sosyal güvenlik açısından da diğer meslektaşlarına göre kötü durumdadırlar. Bu sorunlar pek çok ülkede özel yasal önlemlerle ve serbest gazetecileri bünyelerine alan sendikalar sayesinde hafifletilmeye çalışılmaktadır. Türkiye’de ise serbest gazeteciler 5953 sayılı yasa hükümlerinden faydalanamazlar (Özgen, 2004, 94). Geçmiş yıllarda toplam gazeteci sayısı içinde istatistiksel olarak kayda değer oranlara ulaşmayan serbest gazetecilik günümüzde, “kurumların yasal düzenlemelerden kaçınmak için kullandıkları bir tuzaktır.” (Nies ve Pedersini, 2003, 9).

MEDYA ÇALIŞANLARININ KANUNİ DÜZENLEMELERİ

Gazeteciliğin özel ve toplumsal öneme sahip bir meslek olduğu 1928’de Uluslararası Çalışma Bürosu’nun, “Gazetecilerin Yaşam ve Çalışma Koşulları Üzerine” başlığıyla hazırladığı bir rapor ile vurgulanarak, gazetecilere özel bir statü tanımlanmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Fransa, gazetecilerin özel konumlarını yasal bir düzenlemeyle belirleyen ilk ülkelerdendir. 1935’de Fransa’da kabul edilen “Gazetecilerin Profesyonel Statüsü Yasası (Le Statut Professionnel Des Journalistes)” Türkiye’de gazetecilerin çalışma koşullarını düzenleyen temel yasa niteliğindeki Basın İş Yasası’na örnek olmuştur (Topuz, 1954, 13). Diğer ülkelere bakıldığında; Almanya’da gazetecilik özel bir yasa ile düzenlenmemiştir, gazetecilerin konumları toplu sözleşmelerle belirlenmektedir. Danimarka’da gazetecilik yasalar yerine geleneklerle düzenlenmiş; Danimarka Gazeteciler Birliği’ne üye olmak gazeteci sayılmak için

yeterli görülmiştir. Benzer biçimde Hollanda, İngiltere ve Yunanistan'da da yasal düzenlemeler yoktur. Hollanda'da gazetecilik tamamen serbest bir iş niteliğinde olup gazeteciler asıl işleri gazetecilik olmak şartıyla Gazeteciler Sendikası'na üye olabilmektedirler. İngiltere'de sendikaların verdikleri basın kartları mesleki kimlik yerine geçmektedir. Yunanistan'da gazetecilerin hukuki durumu toplu sözleşme ile belirlenmekte, sendika, gazeteci sayılabilmek için asıl geçim kaynağının gazetecilik olması koşulunu getirmektedir (Yıldırım, 2005, 2).

Türkiye, gazeteciliği genel iş yasası dışında özel bir yasayla tanımlayan az sayıda ülkeden biridir. Bu konudaki ilk kanun 1952 tarihli 5953 sayılı Basın İş Kanunu olarak da bilinen, Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun, ikincisi 1961'de yapılan değişikliklerle oluşturulan 212 sayılı Kanun, üçüncüsü de 2004 tarihli 5187 sayılı Basın Kanunu'dur. 13.5.1952 tarihinde kabul edilen ve 20.6.1952 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren, 5953 sayılı Basın İş Kanunu ile her meslek grubunun kendine özgü çalışma şartlarının özel kanunla düzenlenmesi fikri ilk defa gazetecilik mesleğinde çalışanlara uygulanmıştır (Atılğan, 1991,103). 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun hazırlanmasında dönemin siyasi yapısının rolü önemlidir. 1950'lerden sonra basının siyasi organlar ve demokratik rejim içinde kazandığı itibar Kanununun hazırlanmasında önemli bir hareket noktası olmuştur. Daha sonra kanunun eksiklikleri görülerek 12 Şubat 1954'te kabul edilen ve 19 Şubat 1954'te yürürlüğe giren, 6253 sayılı Kanun ile özellikle ücret ve fazla mesai konularındaki hükümlerle ilgili değişiklikler yapılmıştır (Atılğan, 1991,104). 1960'lı yıllarda, kazanılmış olan sosyal hakların yetersiz geldiği düşünülerek, 5953 sayılı Basın İş Kanunu 10 Ocak 1961'de yürürlüğe giren 212 sayılı Kanun ile ikinci kez değiştirilir. Prof. Dr. Semra Atılğan'a göre son derece olaylı bir şekilde kabul edilen 212 sayılı Kanun ile gazetecilere çok fazla yeni haklar verilmiş ya da işverenlere eskisine oranla çok fazla yükümlülükler getirilmiş değildir. Sadece 1936 yılından beri işçilere sağlanmış haklara gazeteciler ancak 1961 yılında kavuşabilmişlerdir (Atılğan, 1991,104). Son yapılan kanun düzenlemesiyle 5187 sayılı Basın Kanunu kabul edilir. Bu Kanun ile gazeteci sayılmak için taşınması gereken asgari koşullarda değişiklik yapılmış ve bu durum meslek örgütlerinin tepkisine neden olmuştur.

5953 Sayılı Basın İş Kanunu

1952 tarihli ve 5953 sayılı Basın İş Kanunu, basın işlerinde çalışan gazeteciler ile bunların işverenleri arasındaki iş ilişkilerini İş Kanunu dışında ve ayrıca özel olarak düzenleyen ilk ve tek kanundur. 1961'de 212 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik önemlidir (Centel, 1992, 17). 5953 sayılı Kanun özel sektörde çalışan fikir işçilerinin haklarını korumak amacıyla hazırlanmıştır (Özek, 1962, 67). 5953 sayılı Basın İş Kanunu, 3008 sayılı İş Kanunu'na göre iki yenilik getirmiştir. Birincisi, iş kolunda bir kişi çalıştıran işyerlerini bile kapsamıştır. İkincisi, memurlar dışında, işçilere ve fikir işçileri arasında ilk defa gazetecilere yıllık ücretli izin hakkının verilmesidir (İş Kanunu'na tabi olan işyerlerinde çalışanlara yıllık ücretli izin hakkının verilmesi ancak 8 yıl sonra 1960 yılında mümkün olmuştu.) (Atılğan, 1991, 103). 5953 sayılı Kanun ile gazeteciler, sendika kurabilmek, sosyal sigortalardan yararlanmak, işverenin gazeteciyle yazılı iş anlaşması yapma zorunluluğu, iş anlaşmasını bozmak isteyen gazete sahibinin gazeteciye kıdemine göre tazminat ödemesi, askerlikte, mahkumiyet ve gazetenin kapanması durumlarında gazeteciye ücret ödenmesi, haftalık tatil, yıllık ücretli izin gibi haklar elde etmişlerdir." (Topuz, 2003, 193-194).

5953 sayılı Kanuna göre gazeteci sayılmanın bazı koşulları vardır. Birincisi, Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergi gibi süreli yayınlarda, haber ve fotoğraf ajanslarında çalışmaktır (Tuncay, 1989, 27). Gazeteci sayılmanın ikinci koşulu, fikir ve sanat işlerinde çalışmaktır. Gazete, dergi gibi yazılı eser basan işletmelerde ya da haber, fotoğraf ajanslarında çalışan yazar, muhabir, redaktör, fotoğrafçı, ressam, karikatürist, çevirmen, düzeltmen gibi gazetecilik mesleğiyle doğrudan ilgili, fikren çalışanlar gazetecidir. Ayrıca, çalışmanın gazetecilik mesleğine özgü bir sanatı içermesi gerekir. Bu nedenle gazetenin ilan, pazarlama, satış, personel, muhasebe bölümleri gibi yardımcı teknik ve hizmet bölümlerinde çalışanların, sekreterlerin fikir işçisi olsalar da gazeteci sayılmaları mümkün değildir (Tuncay, 1989, 31-32). Basın Kanununa göre gazeteci sayılmanın bir diğer koşulu ise ücret karşılığı çalışmadır. Bu koşul gazeteci ile işveren arasında bir hizmet akdi bulunmasını gerekli kılar. Kanunun dördüncü maddesinde, "Gazeteci ile kendisini çalıştıran işveren arasındaki iş akdinin yazılı şekilde yapılması mecburidir" denilmektedir. Buna göre, işin nevi, ücret miktarı ve gazetecinin kıdemi iş akdinde belirtilmek zorundadır. Ayrıca yapılan işin türü ve ücret değişiklikleri sözleşmeye yansıtılmalıdır.

Gazeteci Oktay Ekşi'ye göre "yazılı mukavele" mecburiyeti işverenin genellikle kaçındığı bir konudur:

"Çünkü bununla ilgili kişiyi kadroya alma ve sigorta primi dahil birçok yükümlülükleri beraberinde getirme gibi işverence özellikle taşrada, gazetecilik yapan pek çok insanın işverenle yazılı olan bir yana sözlü mukavelesi dahi yoktur. Tabii sosyal güvenceleri de mevcut değildir." (Ekşi, 1993, 32)

Basın çalışanlarının ücretleri iki yönlü olarak belirlenebilir. Öncelikle gazetecilerin çalıştıkları işyerlerinin kamu ya da özel sektör niteliğine göre farklı yasal düzenlemelere tabii tutulması ücretlerin belirlenmesi yöntemlerini de farklılaştırmaktadır. Buna göre özel sektörde çalışanların ücretleri 5953 sayılı Kanun kapsamında belirlenirken, bu kanun kapsamı dışında kalan TRT ve Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nde (BYEGM) çalışan gazetecilerin ücretleri bütçe kanunlarıyla belirlenmekte, diğer devlet memurları gibi ücretleri memur maaş katsayısına göre artmaktadır (Karaca, 2000, 137).

5953 sayılı Basın İş Kanunu üzerindeki değişiklikler 212 sayılı Kanun ile yapılır.

212 Sayılı Kanun

Prof. Dr. Murat Özgen'e göre, 10 Ocak 1961 tarihli, 212 sayılı Kanun, 1960 ihtilali sonrasında getirilen ve gazetecilerin özlük haklarında önemli kazanımlar elde etmelerini sağlayan yasal bir düzenleme niteliğindedir (Özgen, 2004,91). 212 sayılı Kanun ile gazetecilere sağlanan hakların en önemlileri şunlardır:

Kıdem hakkı: Eski kanunla gazetecinin kıdemi çalıştığı gazeteye girişiyse başlıyordu. Mesleğe ilk giriş tarihi göz önünde tutulmuyordu. Yeni kanun ise mesleğe ilk giriş tarihini kıdem başlangıcı saydı.

Ölüm tazminatı: Yeni kanun, gazetecinin ailesine, Sosyal Sigortalar Kurumu'nun yaptığı ödemelerin dışında kıdeme göre bir ödeme yapılması zorunluluğunu koydu.

Gazetelerin kapanması durumunda gazetecilere tazminat verilmesi: Yeni kanun, gazeteler kapanacak olursa gazeteciye iki aylık maaşla birlikte kıdemine göre ödenek verilmesini kabul etti.

Ayrıca, istifa eden gazeteciye kıdem tazminatı verilmesi, gece çalışanlara haftada iki gün izin hakkı tanınması, kâr eden gazetelerin gazetecilerine her yıl bir maaş ikramiye vermeleri, iş anlaşmazlıklarının ticaret mahkemelerine değil, iş mahkemelerine verilmesi. Geciken ödemelerle ilgili ise gazete sahiplerinin yılda %1830 oranında zam istendiği gerekçesiyle büyük tepkisine neden olan değişiklik, ödemelerin gecikmesi halinde her gün için %5 faiz yükümlülüğü getirilmesi maddesiydi (Topuz, 2003, 29).

5187 Sayılı Basın Kanunu

9 Haziran 2004 tarihinde 5187 sayılı Basın Kanunu yürürlüğe girmiştir. İşçi-işveren ilişkileri boyutuyla, çalışanlar açısından beklentileri karşılamayan yeni Basın Kanununda, yayın sahibi, sorumlu yazı işleri müdürü gibi sıfatlarla gazeteci sayılmak için taşınması gereken asgari koşullarda değişiklikler yapılmıştır.

5187 sayılı Basın Kanununun 5.maddesinde yer alan sorumlu yazı işleri müdürünün taşınması gereken asgari koşulları önceki kanun ile karşılaştırsak:

- “Türk vatandaşı ve lise tahsili görmüş olmak” koşulu yeni Basın Kanununda “En az orta öğretim veya dengi bir eğitim kurumundan mezun olmak” şeklinde değiştirilmiş ve Türk vatandaşı olma koşulu kaldırılmıştır. TC vatandaşı olmayanlar için karşılıklılık koşulu aranacaktır.
- “21 yaşını bitirmiş olmak” koşulu yeni Kanunda 18 yaşa indirilmiştir.
- “Türkiye’de ikametgâh sahibi olmak ve devamlı oturmak.” ve
- “Kısıtlı veya kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak” yeni Kanunda aynen devam eden koşullardır.
- Eski Basın Kanununda hırsızlık, sahtecilik, dolandırıcılık, hileli iflas, zimmet, yalan yere yemin etmek gibi tek tek sayılan fiillerden mahkum olmamak yerine 5187 sayılı yeni Kanunda kısaca “Yüz kızartıcı suçlardan mahkum olmamak” koşulu getirilmiştir.
- “Devlet memuru, asker ya da ordu mensubu bulunmamak (mesleki ve ilmi mevkateler için bu şart aranmaz)” şeklindeki 1950 tarihli, 5680 sayılı Basın Kanununda yer alan ve sorumlu yazı işleri müdürünün taşınması gereken asgari koşullardan birini ifade eden bu koşul 5187 sayılı yeni Basın Kanununda yer almamaktadır. Böylece devlet memuru ya da ordu mensubu olanlara da, gazeteci olmadıkları halde sorumlu yazı işleri müdürü olma yolu açılmıştır. Doğru olan, eskiden olduğu gibi, bu kişilerin kendi alanlarındaki mesleki yayınlarda sorumluluk üstlenmeleridir.
- 5187 sayılı Kanununun 5. maddesine, “Sorumlu müdürün Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) üyesi olması halinde sorumlu müdürlüğü üstlenmek üzere müdür yardımcısı tayin edilir. Sorumlu müdür için bu kanunda yer alan hükümler, sorumluluğu üstlenen yardımcı için de geçerlidir” şeklinde bir fıkra eklenmiştir. Sorumlu yazı işleri müdürünün “TBMM üyesi olması” ifadesine neden gerek duyulduğu açık değildir. Uygulamada bu durum, TBMM üyesinin yazı işleri müdürlüğü kağıt üzerinde kalacak ve sadece milletvekilinin adından veya konumundan yararlanmak için künyede yer alacak şüphesi uyandıracaktır. Bu da

nesnellik ilkesine aykırılık ve haksız rekabete yol açmanın yanı sıra milletvekili dokunulmazlığı ve hukuki açıdan da sorun yaratacaktır. Bu nedenle milletvekili dokunulmazlığının sorumlu yazı işleri görevinde geçerli olmayacağına ilişkin Anayasa değişikliği yapılması zorunluluğu doğmaktadır (solMeclis,2004,4).

MEDYADA 2001 EKONOMİK KRİZİNİN SONUÇLARI

Fikir işçileri basın tarihinde en çok sosyal hak kayıplarına uğradıkları 2001 ekonomik krizine sendikası, kadrosuz ve iş güvencesiz girerler. Türk basınında gazeteciler uzun yıllar kadrosuz, sosyal güvenceden yoksun ve karın tokluğuna çalışmakta, bu durum ücretsiz stajyerlik süresinin yasa da en çok 3 ay ile sınırlandırılmış olmasına karşın 6 ay-8 yıl arasında sürebilmektedir (Uysal, 1997, 22). Gazetecilik mesleğinin yıpratıcı ve tehlikeli yapısı sosyal hak kayıplarıyla bir kat artmaktadır. Medya çalışanlarının sekiz saatlik düzenli iş günü ve zamanlı öğle yemeği saatlerinin olduğunu hayal etmek zaten güçtür (Fischer, 1985, 1367-1371).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın verilerine göre, 2003 yılında Türkiye’de basın yayın kuruluşlarında işten çıkarılanların sayısı 6078’dir. İlginç olan ise bu kişilerden 3486’sının kendi isteği ile istifa etmesi, 797 kişinin iş akdi tazminatı ile feshedilmesidir (TGS, 2004, 15).

2001 krizi ülke genelinde ağır faturaların ödenmesine ve Türk basın sektöründeki istihdam sorununun devasa boyutlara taşınmasına neden olmuştur. Haklı ekonomik gerekçelerin yanı sıra medya patronlarının “fırsat bu fırsat” zihniyeti ile gazeteciler üzerinde kıyım gerçekleştirerek sendikaların olmadığı, Basın İş Yasası’nın işletilmediği bir döneme geçiş yapıldığı da değerlendirilmeler arasındadır (Araştırma: 2001, 52).

Basında 212 kadrolu çalışabilen az sayıdaki gazeteciye yine tasarruf gerekçesiyle kendilerini koruyan bu hükümleri geçersiz kılan sözleşmeler imzalatılır. Medya sahipleri 4857 sayılı Yasa’nın esneklik getiren hükümlerinden faydalanırken, gazeteciler ya iş güvencesini tamamen ortadan kaldıran ve Basın İş Kanununun çalışanlardan yana hükümlerini geçersiz kılan bireysel sözleşmeleri imzalamak ya da yeni Kanun ile getirilen performans/verimlilik düşüklüğü gerekçesiyle işsiz kalmak seçenekleri arasındadır (Aksoy, 2004).

Gazetecilerin iş güvencesi hakkına sahip olmasıyla birlikte Basın İş Kanunundan kaynaklanan ancak kullanılmayan hakların basın çalışanlarınca kullanılacağı endişesi medya patronlarının, geçmiş yıllar için “fazla mesaim yoktur” ya da “kıdem tazminatımı aldım” veya “iznimi tam olarak kullandım” türünde bordro ve belge imzalatma şeklinde dayatmalara yol açarken iş sözleşmesinde yer almayan görevlerin yapılmasını zorunlu kılma, başka illere geçici görevle atanma, geçmiş izinlerin toplu olarak kullanılarak aynı dönemde göreve başka kişilerin atanması gibi çalışanı yıldırarak tazminatsız istifaya zorlama yöntemleri kullanılmıştır. Belgeleri imzalamayan ya da dayatmaları kabul etmeyen basın çalışanlarının işine son verilirken, gazetecilerin bazıları yine aynı yasa sayesinde açtıkları davaları kazanarak işe iade edilebilmektedir. (TGS, 2004, 23).

Fikir işçilerinin sorunlarından bir diğeri “havuz sistemi” denilen, bir medya kuruluşunda çalışan kişinin yazı, fotoğraf, haber, karikatür vb. fikir ürünlerinin o medya kuruluşuna ait olan bütün yayınlarda tek bir maaş bedeliyle yayımlanmasıdır. Kanunun, gazetecileri başka

iş yapmakta özgür bırakan maddesi işveren tarafından “havuz sistemi”ne dönüştürülmüştür. Oysa kaldırılan 212 sayılı Kanununun 1.maddesi sözleşme dışındaki her ek iş için ek ücret ve sigorta primlerini gazetecinin hakkı olarak belirtmektedir.

5953 sayılı Basın İş Kanununun gazeteciye tanıdığı ek ücret hakkı ile yeni Kanunda gazeteciyi işverenle yaptığı sözleşmede aksi belirtilmedikçe, basınla ilgili ya da ilgisiz başka iş yapmakta özgür bırakan rekabet memnuniyeti maddesi(13.Mad.) günümüzde kullanılan “havuz sistemine” olanak sağlamaktadır. Gazetecinin başka bir basın işletmesinde çalışmasına ilişkin olarak ücrete dair bir düzenleme getirilmeyişi, uygulamada yapılan hizmet akitleriyle işletme yararına kullanılmakta, ücretin, gazetecinin imzalı ve imzasız tüm yazı, röportaj, haber, fıkra, tefrika, karikatür, resim diğer yazılı basın, radyo ve televizyon haberciliğiyle ilgili tüm çalışmalarını kapsadığı ve her ne sebeple olursa olsun kararlaştırılmış ücretin dışında başka bir ücret ödenmeyeceği hüküm altına alınmaktadır (Karaca, 2000, 124). Türkiye’de birkaç büyük medya grubunun bilgisayar sistemleri içerisinde oluşturulan haber havuzları sayesinde hem en düşük, en ucuz maliyetle eleman çalıştırma hem de bir kumaştan beş elbise çıkartma imkanı doğmuş; gazetecilerin kendi yazdıkları haberlerin sahibi olabilme olanakları ortadan kalkmıştır (Doğan, 2004, 51). Fikir işçilerini insan haklarına saygılı, evrensel ilkelere uygun çalışmalara yönlendirmesi beklenen medya kuruluşları, kamusal misyonlarını unutup, daha yüksek kazanç peşine düşmüşlerdir. Oya kuruluşlar, çalışanlarının etik anlayışa uygun davranmasına karar verebilir, meslek ilkelerine uymayı teşvik hatta talep edebilir. Bu durum medya şirketlerinin politikalarına bağlıdır (Bertrand, 2000, 70).

Gazetecilerin sorunlarının çözümsüzlüğünün ve hak kayıplarının artmasının en önemli nedenlerinden biri sendikasılaştırma hareketidir. Birçok demokratik ülkede basında zorunlu örgütlenme barolar gibi kamu kuruluşu şeklinde olmaktadır. Türkiye’de ise böyle bir koşul bulunmamaktadır. (Karaca, 2000, 157)

Gazeteci Sendikaları

ABD’de 1933 yılında kabul edilen Milli Endüstriyel Kalkınma Kanunu (National Industrial Recovery Act) basın sektöründe çalışan gazetecileri bir sendika kurmaya zorlamıştır. ABD’de basın alanındaki ilk sendika 1933 yılında kurulan American Newspaper Guild’dir (Atılğan, 1991, 29).

Türkiye’de Sendikalar Kanununda milli sendika kurulması olanağını sağlayan değişikliğin yapılmasından sonra, İstanbul Gazeteciler Sendikası’nın 30 Eylül 1963 günü toplanan olağan genel kurulunda sendikanın adı Türkiye Gazeteciler Sendikası olarak değiştirilmiştir. Başlangıçta sadece 212 sayılı Kanuna tabi olarak çalışan basın mensuplarının üye oldukları Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS), bütün basın emekçilerini kapsayacak biçimde örgütlenme çabalarına 1969 yılında başlamıştır (Atılğan, 2009,59). Sendika konusunda en etkin uygulama Milliyet Gazetesi’nin 6 Ekim 1980 yılında el değiştirmesi üzerine başlatılmıştır: (Girgin, 2000, 188).

“Aydın Doğan’ın Milliyet’i satın almasından sonra başlatılan süreçte iki gün içinde yaklaşık 900 gazete çalışanı TGS’ndan istifa ettirilmiştir. Bu arada gazete bünyesindeki bazı hizmetler de taşeron şirketler aracılığıyla yürütülmeye başlanmıştır. Benzer olaylar Hürriyet Gazetesi’nin satılmasından önce, 10 Ağustos 1994’de de yaşanmıştır.”

TGS 1980 sonrası Günaydın, Sabah, Türkiye gibi gazetelerde örgütlenme girişimlerinde bulunmuş; 27 Haziran 1989 tarihinde bu gazetelerin çalışanlarına yapılan çağrı ile toplu sözleşmeyle sağlanan haklar bir kez daha ortaya konmuştur. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın resmi istatistiklerine göre, 1994 yılında sektörde çalışan 6 bin 919 gazetecinin 4 bin 454’ü sendikalıydı. Sendikalaşma oranı % 64.37 idi (Girgin, 2008, 281). 1998-1999 arasında sendikalı gazeteci sayısında bir artış olmasına rağmen, toplam gazeteci sayısına oranlandığında gazeteci sayısı düşmektedir. En hızlı erime ise 1999-2000 yılları arasında olmuştur. 1999 yılında 7913 gazetecinin yüzde 60.82’si sendikalıdır. 2000 Temmuz ayı itibarıyla bu oran yüzde 39.17’dir. Aynı yıl çalışan gazeteci sayısı 9184’e yükselmesine rağmen sendikalaşma oranının düştüğü görülmektedir (Atılğan, 2009, 165). TGS’den alınan son bilgiye göre şu andaki oran yaklaşık % 25’dir. (TGS, Ergin, Kişisel görüşme, 12.5.2011)

2001 Şubat kriziyle birlikte çoğu Doğan Medya Grubu’nda çalışmakta olan binlerce kişi işten çıkarıldığında onları savunacak herhangi bir kolektif yapı bulunmamaktaydı. 2001 yılında kriz gerekçe gösterilerek işten çıkarılan basın çalışanlarının sayısı Çağdaş Gazeteciler Derneği İstanbul Şubesi Çalışma Hayatı Komisyonu’na göre 4.838, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’na göre ise 4.229’dur (ÇGD, 2003, 15). 2007 yılında ise TGS ile toplu iş sözleşmesi imzalamayı sürdüren tek basın kuruluşu Anadolu Ajansı’dır (2007 yılında Türkiye’de 44 yaygın gazetenin yanı sıra 1000 dolayında yerel gazete bulunmaktadır.) (Girgin, 2008, 282). Gazeteci Ümit Otan’a göre; *“Örgütsüz gazeteci özgür değildir; doğru haber yazamaz; ciddi haber yazamaz. Kendisini demokrasi mücadelesi içinde göremez.”* (Otan, Babıtelli, 1995, 87).

Yıllarca gazeteciler sendikasız çalıştırılmaya açıkça zorlanmıştır. Bu durum 1980 sonrası Türk basınında greve gitmenin önünde en büyük engel olmuştur. Tek grev hareketi olarak 29 yıl aradan sonra Sabah-ATV grevini görüyoruz. Sabah Gazetesi ve ATV çalışanları, TGS’nin almış olduğu grev kararına uyarak 13 Şubat 2009 tarihinde greve çıktılar. Bu grev 1980’den sonra Türk basınında gerçekleştirilen ilk grevdur. Bu grev pek çok kanunsuz uygulamalarla karşılaşmıştır. En önemlisi 10 grev sözcüsünün işine işverence anayasal bir suç işlenerek son verilmesidir. Karara itiraz eden gazeteciler bu davayı kazanmışlardır. Ancak bu kez de işveren yasadan gelen hakkını kullanarak gazetecileri işe başlatmayıp, tazminatlarını ödeyerek işlerine son vermiştir. Turkuvaz grubuna bağlı Sabah-ATV grevi 154.gününde, İstanbul 2. İş mahkemesinin kararıyla durduruldu. Mahkemenin gerekçesi, 2822 sayılı Grev ve Lokavt Kanunu’nun 51/4 maddesi uyarınca sendika üyelerinin dörtte üç oranında azalmış olmasıdır. Bu karara uyarak İstanbul ve Ankara’daki grev durdurulmuş, Antalya, İzmir, Adana, Diyarbakır, Bursa ve Trabzon’da 3 Temmuz’da başlayan greve devam edilmiştir. TGS bu karara, yeterli inceleme yapılmadığı, üye sayısında grevin başlamasından sonraki azalmanın dikkate alınmasının Yargıtay içtihatlarına aykırı olduğunu belirterek itiraz etmiştir. Yargıtay’daki temyiz süreci 2011 Mayıs ayında halen devam etmektedir (TGS, Ergin, Kişisel görüşme, 12.5.2011).

2001 krizinden sonra işten atılan gazeteci sayısının artmasıyla birlikte işverene açılan davalar da artmıştır. İşten çıkarılanların sendikalı olması dikkat çekicidir. Haksız işten çıkarılmaları karşı üyeleri adına dava açan TGS’dan alınan dava dilekçesi örneklerinde görüldüğü üzere en önemli dava açma nedenleri; haklı bir neden olmaksızın sözleşmenin feshi, izinsiz

çalışma ve uzun çalışma saatleri, alınamayan ücretler, geciken ödemeler için %5 hakkı talebi ve tazminat hakkı talebidir.

Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın Üyesi Olan Gazeteciler İçin 2001 Sonrası Açtığı Dava Örnekleri

Davacı Y.Ö., İstanbul 6. İş Mahkemesi'nde 2005/924 esas numarası ile Asli Gazetecilik ve Matbaacılık AŞ.'ye açtığı dava dilekçesinde, haklı bir neden olmaksızın işten çıkarıldığını, beyanla ödenmeyen toplam 3.000.000.000 TL tutarında ihbar tazminatı, fazla mesai, bayram-genel tatil alacakları ile %5 fazla alacakları ve ikramiye alacağını talep etmiştir. Dava, fazla mesai ücreti %5 alacağından %70 hakkaniyet indirimi yapılarak indirimlerle kısmen kabul edilmiştir.

Davacı A.G., İstanbul 8. İş Mahkemesi'nde 2009/183 esas numarası ile Turkuvaz Radyo Televizyon Haberleşme ve Yayıncılık AŞ.'ye açtığı dava dilekçesinde, işyerinde üyesi bulunduğu Türkiye Gazeteciler Sendikası'nın uygulamaya koyduğu greve katıldığından dolayı davalı şirket tarafından işten çıkarıldığını belirtmiştir. Ayrıca Sendikalar Yasası'nın 31/6 İş Yasası'nın ilgili hükümleri uyarınca işe iade, işe iade olmaz ise yine 4857 sayılı İş Kanunu'nun 18,19, 20, 21 ve 116 mad. uyarınca işe başlatılmaması halinde ödenecek tazminatın 1 yıllık ücret tutarından az olmayacak şekilde belirlenmesini istemiştir. Dava kazanılmış, davalının temyiz başvurusu sonucu değiştirmemiştir.

Davacı O.P., İstanbul 8. İş Mahkemesi'nde 2007/408 esas numarası ile Merkez Gazete Dergi Basım ve Yayıncılık A.Ş.'ye açtığı dava dilekçesinde, birçok arkadaşı gibi Türkiye Gazeteciler Sendikası'na üye olmasının ardından işine son verildiğini, işverenin dayanılmaz baskıları sonucu bazı arkadaşlarının sendikadan istifa etmek zorunda kaldıklarını, savunması alınmadan feshin son çare olması ilkesine uyulmadığından feshin geçersizliği ile işe iadesini, aksi halde en az bir yıllık ücret karşılığı tazminatını talep etmiştir. Sonuçta davacının işe iadesine karar verilmiştir.

Davacı S.A., Esas No: 2001/1733 ile (Simge Yayıncılık ve Dağıtım AŞ'ye) açtığı dava dilekçesinde, 300.000.000 TL maaşla çalıştığı işten çıkarıldığını, 14:00-21:00 olan mesai saatleri yerine her gün 24:00'e kadar, bazen 24:00'den sonra da çalıştığı gibi bazı günler 9:00 ya da 10:00 gibi işbaşı yaptığını, dini ve milli bayramlarda çalıştığını, sadece 12 gün yıllık izin kullandığını belirterek; fazla mesai ücreti, genel tatil ücreti ve izin ücretinden oluşan 2.000.000.000 TL'yi talep etmiştir. Toplanan delillerden davacının fazla mesai yaptığı, genel tatillerde çalıştığı, kendisine mesai ücreti verilmediği anlaşılmış, işveren mesai verildiğine dair belge ibra edememiş, mahkemece yapılan değerlendirmede ½ hakkaniyet indirimi yapılarak, 1.043.153.353 lira mesai alacağı, 118.736.627 lira genel tatil alacağı olduğu tespit edilmiş. Dava 2003/1261 karar numarası ile kısmen kabul edilmiş. Davalının temyiz başvurusu Yargıtay'ın 2004/9079 numaralı kararı ile reddedilmiştir.

Davacı E.B., Bakırköy 11. İş Mahkemesi'nde 2008/320 esas numarası ile Milliyet Haber Ajansı A.Ş.'ye açtığı dava dilekçesinde, iş sözleşmesi haklı bir nedene dayanmadan feshedildiğinden işe iadesini, iş güvencesi tazminatını, boşa geçen süre için ücret alacağını talep etmiştir. Sonuçta davacı gazetecinin işe iadesi kararı alınmıştır. Temyiz sonrasında da kararda değişiklik yapılmamıştır.

Davacı E.B.:

“Gazeteciliğe 1987 yılında Milliyet Gazetesinin fotoğraf servisinde laborant olarak başladım. 1997 yılında foto muhabiri olarak 212 'ye geçtim. 1997 yılından işten çıkarıldığım 2008 yılı başlarına kadar Foto Muhabiri ve Fotoğraf Editör Yardımcısı olarak görev yaptım. Yirmi yılı aşkın bir süre basın sektöründe çalıştım. Fakat işten çıkarılmama konu olan bu dava, 212 'ye geçtiğim 1997 yılından 2008 'e kadar olan son on yıl ve altı ayı kapsamaktadır.. 212 'ye geçmeden önce 1475 diye tabir edilen beden işçisi sınıfına tabi idim. Fakat 212'li olmak bazı dezavantajları da beraberinde getirdi. Örneğin işçiye vardiyalı çalışabiliyor, kendime daha fazla zaman ayırabiliyordum. Milli ve dini bayramlara denk gelen günlerde fazla mesai ücreti alabiliyordum. Gazeteci olduktan sonra haftada bir gün izinle, bazen de izinsiz çalıştım. 2001 ekonomik krizi herkes gibi bizi de çok etkiledi. Şirket dahilinde birçok ekonomik tedbir alındı. Kullandığımız kalem, kağıttan, iğne, ataşa kadar birçok şeye kısıtlama getirildi; gazetenin tarihinde ilk kez ücret zammı almadık.”

Meslek Örgütlerinin ve Gazetecilerin Değerlendirmeleri

Gazetecilik mesleğinde sendikasızlaştırmadan sonra meslek örgütlerinin sorumluluğu artmıştır. Başlıca meslek örgütleri olarak, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazeteciler Sendikası, Çağdaş Gazeteciler Derneği ve Gazeteciler Federasyonu hakların yeniden kazanılması konusunda çalışmaktadır.

TGS Avukatı Güven Ergin'e göre, gazetecilikte en önemli konulardan biri iş güvencesidir: (TGS, Ergin, Kişisel görüşme, Mayıs, 2011).

“İstatistiklerde gazetecilik işkolunda sendikalı görülen işçilerin ancak dörtte biri 5953 sayılı Yasaya tabi gazetecidir; diğerleri işverenlerce 4857 sayılı Yasaya tabi olarak çalıştırılanlardır. AB ülkelerinde sendikaya karşı tavır takılmamakta, hatta bazı ülkelerde işe girmeden sendika üyesi olmaları istenmektedir. Türkiye'de ise işe alınırken sendikalı olup olmadığı sorulmakta sendikalı ise işe alınmak istenmemektedir. Örneğin Sabah gazetesinde sendikalı olmayan çalışanların da sendikadan istifası istenmiştir ve istifa etmişlerdir.”

Çağdaş Gazeteciler Derneği Genel Başkanı Ahmet Abakay, Türkiye'de, gazetecilerin sosyal haklarının, demokratik olarak adlandırılan ülkelerin çok gerisinde olduğunu, iş güvencesiz ve kadrosuz çalıştırılma konularında çok sıkıntılı bir süreç yaşandığını belirtiyor: (ÇGD, Abakay, Kişisel görüşme, Mayıs, 2011).

“AKP hükümetinin 2008 yılında, gazetecilerin kazanılmış hakları olan, 'fiili hizmet zammı' adıyla bilinen, 'yıpranma' hakkını ve kazanımı ortadan kaldırması zaten zor koşullarda olan gazeteci-yayıncıların durumunu daha da zora sokmuştur ve haksız bir durum ortaya çıkarmıştır. Gece-gündüz çalışan, mesai saatinin geçerli olmadığı, mesai ücretinin hemen hemen yok sayıldığı bir medya dünyasında, 25 yıl yerine 20 yılda emeklilik hakkına sahip olan gazetecilerin, bu yeni yasal değişiklikle bu hakkı kaybetmesi meslek örgütleri olarak bizlerin yoğun çabasına karşın önlenememiştir. Gazeteciler işe başlarken stajyerlikleri aylarca değil çoğu kez yıllarca sürer, kadrosuz çalışan gazetecilerin sayıları binlerce dir. Medyada taşeron uygulamasının yaygınlaşması, hem iş güvencesini ortadan kaldırmakta, muhabirler 212 sayılı basın yasası yerine iş yasasına göre çalıştırılmakta; basın kartı sahibi

olmadığı gibi en önemlisi sendikalaşma hakkını kullanamamaktadırlar. 2001 yılındaki ekonomik krizden gazeteciler de büyük darbe aldı, çok sayıda gazeteci işsiz kaldı.”

ÇGD Antalya şubesinin başvurusu üzerine Çalışma Bakanlığı denetlemeleri sonunda, Antalya'daki 180 gazetecinin üçte birinin Basın İş Yasası, diğer üçte birinin İş Yasası kapsamında çalışırken kalan üçte birinin ise sigortasız çalıştırıldığı belirlenmiştir (Üstün, www.bianet.org/).

Çalışma ortamında tüm kararları veren medya sahipleri veya onların atadığı üst düzey yöneticiler olmaktadır. Durumundan memnun olmayan çalışanlar için tek seçenek işlerinden ayrılmaktır. Arzın çok ve talebin az olduğu basın sektöründe, ayrılanların yerleri ise başkaları tarafından doldurulacaktır (Shoemaker ve Reese, 1996, 163).

Türkiye Gazeteciler Federasyonu tarafından Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Bülent Arınç'a sunulan "Medyanın sorunları ve Çözüm Önerileri 2009 Raporu"nda, medya işletmesi açmanın zorlaştırılması ve eğitim şartının önemi vurgulandı. Federasyon, 2008 tarihinde kaybedilen yıpranma hakkının iadesi ve 212 sayılı Kanun ile gazetecilere verilen önemli bir hak olarak gördükleri fikir işçisinin istifası halinde kıdem tazminatına hakkının iadesini talep ederek; "*Basın Kanunu'nda bu konuda düzenlemeler yapılması için katkı vermeye hazırız.*" çağrısı yaptı (<http://www.tgf.com>, TGF, 2009).

Türkiye'de gazetecilerin yaşadıkları sorunlar uluslararası örgütlerin de dikkatini çekerek; bu konuda raporlar yayımlamalarına neden oldu. Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (RFS-Reporters Sans Frontieres) 2010 Dünya Basın Özgürlüğü sıralamasında Türkiye'yi 138. sıraya yerleştirdiğini duyurdu. (RFS, <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010,1034.html>)

Merkezi ABD'de bulunan İnsan Hakları ve Özgürlükleri İzleme Örgütü Freedom House (Özgürlükler Evi), dünyada basın özgürlüğünün durumunu incelediği raporunda Türkiye, basın özgürlüğünde ciddi gerilemeler olduğu ülkeler arasında yer aldı. Örgütün "*Basın Özgürlüğü 2011: Küresel Medya Bağımsızlığı Araştırması*" başlığını taşıyan ve Washington'da düzenlenen Dünya Basın Özgürlüğü Günü konferansı sırasında açıklanan raporunda, ülkeler basın özgürlüğü açısından en iyi durumdan en kötü duruma olana, 0'dan (en iyi) 100'e (en kötü) kadar olan rakamlarla notlandırıldı. Buna göre Türkiye'ye, 196 ülkenin değerlendirildiği raporda 54 puanla 112'inci sırada, "yarı özgür" kategorisinde yer verildi. Raporun Batı Avrupa ülkeleriyle ilgili bölümüne dahil edilen Türkiye, basın özgürlüğünün derecesine göre bu listenin son sırasında yer buldu (Freedom House, <http://www.freedomhouse> 2011).

AİHM 2010 İlerleme Raporu'nda basında yaşanan sorunların bir başka yönü, işverenin durumu açısından anlamlıdır:

"Basın özgürlüğü ile ilgili olarak, basına yönelik siyasî saldırılarla ilgili endişeler devam etmektedir. Hükümeti eleştiren Doğan Medya Grubu'na 2009 yılında verilen vergi cezasıyla ilgili dava sürmektedir. Basın, bu davanın başlamasının ardından haber yaparken kendi kendini sınırlamaktadır. Askerî yetkililer de dâhil, üst düzey yetkililer ve siyasetçiler tarafından gazeteciler hakkında çalışmalarıyla ilgili davalar açılmıştır." (İlkiz, 2010, www2.bianet.org/)

Son söz olarak, gazeteciler bireysel durumlarından, çalıştıkları kurumların yönetimine ve içinde yaşadıkları toplumun siyasal ve ekonomik özelliklerine kadar birçok sınırlamalarla karşı karşıyadırlar (Uçak, 2010, 86). Bu sınırlamalara son yıllarda yapılan kanun değişiklikleriyle sosyal hak kayıplarından dolayı yaşanan, fikir işçisi yerine beden işçisi kanunlarına göre çalıştırılmak gibi sınırlamalar eklenmiştir. Görülüyor ki gazeteciler, meslek örgütlerinin de katkısıyla basın kanununda yapılacak değişiklikler sonunda hak ettikleri "fikir işçisi" kapsamına girebilirler.

Öncelikle gazeteci tanımı yeniden yapılmalıdır. 5953 sayılı Kanunun 1.maddesinde yer alan gazeteci tanımı kapsamı dışında, 3984 sayılı Kanunun 38. maddesine göre, radyo ve televizyonların haber biriminde çalışanlar da 5953 sayılı Kanunun gazeteci tanımı kapsamına alınmakta; ancak 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre görev yapmaktadırlar. Bu nedenle Basın İş Kanununun 1. Maddesi özel ve kamuya ait radyo ve televizyon haber birimlerinde çalışanları da kapsayacak biçimde genişletilmesi gerekmektedir. Ayrıca yasa kapsamına girmeyen "serbest gazeteciler" için yasal düzenlemeler yapılmalı, internet gazetecilerinin hak ve sorumluluk düzenlemeleri geliştirilmelidir.

4857 sayılı İş Kanununun iş güvencesini, "30 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri" şartına bağlaması, basın sektöründe aynı kadro ile birçok gazete çıkarılabildiğinden çoğu gazetede 30 kişi sınırına ulaşmanın güçlüğü ile ve Basın İş Kanununun kapsamında istihdam edilen sınırlı sayıda gazeteci bulunması nedenleriyle iş güvencesi sağlanamamaktadır. Bu nedenle kıdem tazminatı iş güvencesi olarak ele alınmalıdır. Basın İş Kanununun "kıdem hakkı" olarak ifade edilen terim "kıdem tazminatı" olarak yeniden düzenlenmelidir. Bu takdirde meslekte beş yılını dolduran gazeteciler istifa etseler dahi kıdem tazminatı almaya hak kazanabilirler. Düzenleme ile beş yıllık süreye ilişkin tüm tazminatın son işveren tarafından ödenmesi şeklindeki adil olmayan hükmün de işçi işveren arasında gizli belgeler imzalanmasını gerektirmeyecek netlikte düzenlenmesi gerekmektedir (Kılınç, 1994, 71).

Ayrıca meslekte beş yılını dolduran gazeteciye istifası halinde tazminat tanınmaması durumunda; İş Kanununa bağlı tüm işçiler bir yıl çalışarak kıdem tazminatını hak ederken, gazetecilerin beş yıl beklemesi zorunluluğunun gerekçesi anlaşılabilir. Basın İş Kanunu 6. maddesine göre, eğer yalnızca işverenin hizmet sözleşmesini feshi halinde gazeteci kıdem tazminatını alabilecekse, bu durumda gazetecilerin de kıdem tazminatına hak kazanma süresinin beş yıldan bir yıla indirilmesi gerekmektedir (Özsever, 2004, 13).

Medyadaki havuz sistemine karşı alınabilecek etkin bir önlem olarak Basın İş Kanununun ek işlerde ücrete ilişkin maddesi yeniden düzenlenebilir. Gazeteciler tek yanlı imzalatılan bireysel iş sözleşmelerindeki işçi aleyhine olan hükümlerin geçersiz sayılacağı koşulu getirilen bir madde hem ek işlerde ücret için hem de Kanun'un ihlal edilen diğer maddeleri için koruyucu nitelik taşıyacağından, iş güvencesi istihdam sorunlarının çözümüne katkı sağlayacaktır (TGS, 2005). Basın İş Kanununa madde eklenmesiyle gazetecilerin iş ilişkileri bakımından medya kuruluşlarına zorunlu asgari kadro uygulaması getirilebilir (TGS, 2005).

Diğer yandan iş kollarında yapılan değişiklik sonucu, radyo ve televizyonların haber merkezlerinde çalışan gazetecilerin 27 sayılı gazetecilik iş kolunda yer alması gerekirken, Çalışma Genel Müdürlüğü'nün yaptığı tespite göre, radyo ve televizyonların 17 sayılı büro, güzel sanatlar, eğitim iş kolunda kabul edilmesi görsel ve sözlü basında da kadro sorunlarının

sürmesine yol açmaktadır. TGC verilerine göre, bu iş kolunda çalışan yaklaşık 45 bin kişinin gazetecilik iş kolunda görünmemesi, sektördeki istihdam ve işsizlik rakamlarına ulaşılmasını engellemektedir. Dolayısıyla bu alandaki işkolu düzenlemesinin de tamamlanması gerekmektedir (TGS, Bildirge, 2005).

Sonuç olarak, anayasal bir ilke olan sosyal devlet ilkesinin gereği sosyal güvenlik hakkı, bütün bireyler için olduğu gibi gazeteciler için de bir haktır; devletin görevi ise bunun devamlılığını sağlamaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adaklı, Gülseren, 2006, Türkiye’de Medya Endüstrisi, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- Aksoy, Metin, 2004, “Aynaya Bakabilmek”, www.sansürsüz.com, Sol Meclis Medya Çalışma Grubu Medya İzleme Raporu, 2004.
- Anayasa, TCK, CMK ve İnfaz Kanunu, 2010, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Atılğan, Semra, 1991, Gazetecilerin Korunması, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti.
- Atılğan, Semra, 2009, Türk Basımında Fikir İşçileri ve Yasal Hakları, 2.Basım, İstanbul, Bas-Haş Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Bertrand, Clude Jean, 2000, Media Ethics in Perspective, Mass Media, Lavrence Erlbourn Associates Publisher, London.
- Buğra, Ayşe, 2010, Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Centel, Tankut, 1992, İş Hukuku Cilt 1, Bireysel İş Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, İstanbul.
- Clude Jean Bertrand, “Media Ethics in Perspective”, 2000, Mass Media, Lavrence Erlbourn Associates Publisher, London.
- ÇGD, 2003, Gazetecilik ve Ahlak, Çağdaş Gazeteciler Derneği 16.Olağan Genel Kurulu’na Sunulan Onur Kurulu Çalışma Raporu 31 Mayıs, Ankara.
- Doğan, Zülfiyar, Şubat 2004, “Türkiye’de Ekonomi Gazeteciliği”, X. Yerel Medya Eğitim Semineri, BYEGM Yayını, Ankara.
- Ekşi, Oktay, 1993, Gazeteci Kimdir? Basın Konseyi Yayınları: 9, İstanbul.

- Girgin, Atilla, 2000, Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik’i, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Girgin, Atilla, 2008, Gazeteciliğin Temel İlkeleri, İstanbul, Der Yayınları.
- İçel, Kayhan; Ünver, Yener, 2009, Kitle Haberleşme Hukuku, 8. Baskı, İstanbul, Beta Yayınevi.
- İnsan Hakları Mevzuatı, 2010, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Kaboğlu, İbrahim Ö., 2009, Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul, Legal Yayınları.
- Nies, Gerd; Pedersini, 2003, Roberto, Freelance Journalist in the European Media Industry, IFJ; Brussels, October.
- Otan, Ümit, 1995, Babıtel, İzmir Kitaplığı, İzmir.
- Özgen, Murat, 2004, Türkiye’de Basının Gelişimi ve Sorunları, 2. Baskı, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Özsever, Atilla, 2004, Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci, İmge Kitapevi, İstanbul.
- Shoemaker, P.J. ve Reese, S.D., Meating the Message: Theories of Influences on Mass Media Content, Longman, USA, NewYork, 1996, s.163.
- TGS Ankara Şubesi Yönetim Kurulu Çalışma Raporu, 2004, 18.Olağan Genel Kurul, TGS Yayını, Ankara.
- Topuz, Hıfzı, 2003, Türk Basın Tarihi, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Topuz, Hıfzı, 1954, Fransa’da Gazetecilerin Statüsü ve Asgari Ücret, İstanbul.
- Tuncay, A.Can, 1989, Hukuki Yönden Basında İşçi-İşveren İlişkileri, Evrim Yayınları.
- Uysal, Asiye, 1997, Türk Basımında Muhabir, TGC Yayını, İstanbul.

Makaleler

- Araştırma: 2001, “Kriz ve Medya” Ekonomi Muhabirleri Derneği Ekonom Dergisi, S:18.
- Dişbudak, Cem; Bozkulak, Serpil, Mart 2010, “Sosyal ve Ekonomik Haklar: Sözler ve Sınırlar”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Sayı:42.
- Fischer, H., 1985, “State of Health and Stres Factors in Occupation The Mass Media Profession”, Social Science Medicine, C:12, S:21, s.1367-1371.
- Özek, Çetin, 1962, “Basın Hukukumuzda Göre Fikir İşçileri İle İşverenler Arasındaki Hukuki Münasebet” İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:28, İstanbul.

Üstün, Hasan, “ÇGD’nin Antalya Zaferi”, www.bianet.org

Yıldırım, Rahmi, 2005, “Medyada Emek Sermaye Çelişkisi” www.sendika.org.tr

[http://www.sosyalhaklar.org/makaleler/2009-Yili-Istihdam-Hakki-ve-Adil-Ucret-Ihlalleri-Nazir-Kapusuz Erişim 7.6.2011](http://www.sosyalhaklar.org/makaleler/2009-Yili-Istihdam-Hakki-ve-Adil-Ucret-Ihlalleri-Nazir-Kapusuz-Erisim.7.6.2011)

Diğer

İlkiz, Fikret, 2010, www2.bianet.org/bianet/bianet/129323-yeniden-basin-ozgurlugu

ÇGD, Ahmet Abakay, Kişisel görüşme, Mayıs, 2011.

Karaca, Nuray Gökçek, 2000, Türkiye’de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları, (Yayımlanmamış Dr. Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Kılınç, Kazım, 1994, Türk Basınında İstihdam ve Ücret Politikası, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Reporters Sans Frontieres (RFS), <http://en.rsf.org/press-freedom-index-2010.1034.html>.

Resmi Gazete: 20/471994,sayı 21911, Kabul tarihi 13/4/1994.

TGS, Güven Ergin, Kişisel görüşme, 12.5.2011.

TGS, Basın Özgürlüğü Bildirgesi, 8 Ocak 2005, www.tgs.org.tr/aciklamalar

Uçak, Olcay, 2010, Mesleki Etik Kapsamında Basının Adil Yargılanma Hakkı İlkesine Yaklaşımı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

http://www.tgf.com.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=82:medyann-sorunlar-ve-coezuem-oenerileri&catid=47:raporlar&Itemid=86 Erişim: 8.3.2011

<http://medyadernegi.org/2010-rsf-raporu-basin-ozgurlugunde-turkiye-138-sirada>

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2010&country=7937> Erişim: 6 Mayıs 2011

solMeclis Medya Çalışma Grubu, Medya İzleme Raporu, Nisan-Haziran 2004, http://www.solmeclis.net/sm_izrap_medya_02.htm